

„...értékeik és érzelmeik ugyanúgy vannak”

A kamaszok és a fogyatékoság

– *kutatói zárótanulmány* –

megbízásából

az

Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium
támogatásával

Ifjúságkutatási Iroda
(a Nemzeti Ifjúságkutatási Intézet jogutódja)
készítette

©Berényi Eszter, Máder Miklós, Pillók Péter, Ságvári Bence

Budapest, 2005. május

TARTALOMJEGYZÉK

A kutatás körülményei	3
1. Tabu-e a fogyatékoság?	4
Spontán asszociációk a fogyatékoságról	5
Fogyatékosokkal való találkozás.....	6
A fogyatékosok számának észlelése.....	6
2. A fogyatékoság fogalma, a különböző típusok észlelése, felosztása	8
Mi a fogyatékoság?	8
Fogyatékosági dimenziók	8
Fogyatékoság-típusok	9
Milyenek a fogyatékosok?	10
3. Súlyos, nem súlyos fogyatékoságok.....	11
4. Saját élmények: találkozások fogyatékosokkal.....	13
5. Elképzelt szituációk: mit tennének, ha...? (randi, házasság, iskola, média)	14
Chat-en szerveződő randevú	14
Párkapcsolat	15
Fogyatékos gyerek születne a családban	16
Fogyatékos iskolatárs	17
Médiahatás	18
6. Mennyire gondolják, hogy fogyatékosá válhatnak?	18
7. Milyen fogyatékosággal tudnának együtt élni, milyennel nem?	19
8. Érzések a fogyatékosokkal kapcsolatban.....	21
Idegenkedés, félelem	22
Kiszámíthatatlanság.....	22
Viszolygás	23
Közöny, elutasítás	24
Fiatalok és öregek.....	25
Összefoglalás	25
Függelék.....	27
1. A fogyatékoságok felosztása a kamaszok szerint – a legfontosabb dimenziók.....	27
2. A fogyatékoságok különböző rétegeinek modellje.....	28
3. Lehetnek-e teljes értékű emberek a fogyatékosok?.....	30

A kutatás körülményei

A „Kamaszok és a fogyatékoság” című kutatást a De juRe Alapítvány megbízásából az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium támogatásával a Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda készítette. 2005. április 5-e és április 9-e között 6 fókuszcsoporthoz beszélgetés keretében 15-19 év közötti fiatalokat kerestünk meg Szolnokon, Kiskunfélegyházán, Győrben, Pápán valamint Budapesten.

A beszélgetések célja az volt, hogy feltérképezzük a fiataloknak a fogyatékosokkal kapcsolatos gondolatait, különös tekintettel arra, hogy mit tekintenek fogyatékoságnak, hogyan észlelik az általuk fogyatékosnak tartott személyeket, milyen előítéletek, attitűdök és képzetek jelennek meg gondolatvilágukban a fogyatékos személyekkel kapcsolatban. Az alábbiakban ezen csoportos beszélgetések főbb eredményeit fogjuk bemutatni.

Elsőként a fogyatékos emberek észlelésének *általános körülményeiről* lesz szó. Igyekszünk tisztázni, hogy mennyire szabadon gondolkodnak a témáról a kamaszok, vagy mennyire kötötten, azért például, mert tabukérdésnek érzik a témát. Ez mindenképpen szükséges ahhoz, hogy bevezethessük a fogyatékosokról való *spontán asszociációk* bemutatását.

Ezek után egyik fő témánk annak bemutatása lesz, hogy milyen *fogalmi keretben* gondolkodnak a fogyatékosokról a kamaszok: egyáltalán, mit tartanak fogyatékoságnak, milyen típusú fogyatékoságokat különböztetnek meg egymástól, a fogyatékoságokat milyen *dimenziók* alapján különítik el egymástól. Miként az egyik legfontosabb ilyen dimenzió a súlyosság kérdése, ezért külön részben írunk arról, hogy mit tartanak a fogyatékosok súlyos, és kevésbé súlyos fogyatékoságnak.

A tanulmány harmadik része a *kamaszok személyes világába* igyekszik jobban behatolni. A fogyatékosokkal kapcsolatos attitűdjeiket úgy tárjuk fel, hogy bemutatjuk, hogy egyes *elképzelt, nem-valós szituációkban* milyen módon viszonyulnának a fogyatékosokhoz.

Ez már átvezet a csoportos beszélgetések során legérzékenyebbnek bizonyult téma taglalásához, amelyben azt mutatjuk be, hogy *saját magukat* mennyire tudják fogyatékosnak elképzelni a kamaszok.

A tanulmány zárásaként, mintegy összegzésként is, bemutatjuk, hogy a kamaszok részéről milyen *érzelem megnyilvánulások* voltak megfigyelhetők a fogyatékosokkal, a fogyatékosokkal kapcsolatban.

1. A fogyatékosok észlelése

Tabu-e a fogyatékoság?

A fogyatékosokról való közbeszéd kényes téma. Kényes, mert félünk vállalni a véleményünket. A kényes témák átvitt értelemben tabuk. A beszélgetések során megkértük a fiatalokat, hogy értelmezzék a tabu fogalmát. A tabu szerintük olyan magánéleti, nem publikus dolog, amely nem a közösségre tartozik. Úgy is mondhatnánk: titok. Titok, ugyanis szégyelljük, és ezért nem beszélünk róla. Freud szerint a tabu révén megfogalmazott tilalmak és korlátozások nem erkölcsi, és nem is vallásos indíttatásúak, hanem önmagukból származnak, mivel eredetük már ismeretlen és hozzáférhetetlen. (V. ö.: Sigmund Freud: *Totem und Tabu*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1980. 26. Illetve: *Totem és tabu*. Göncöl Kiadó, Budapest, é. n. 24.)

Az egyik fókuszcsoporthoz letelejtén, amikor még nem tudták alanyaik, hogy miről is fogunk beszélgetni velük, megkértük a fiatalokat, hogy szedjék össze azokat a területeket, amelyek szerintük tabu témának számítanak. A következő területeket sorolták fel:

- „szexuális magánélet”
- „pénzügyi helyzet”
- „családi viszályok”
- „drogok”
- „származás”

Mint látható a fogyatékoság nem szerepel abban a spontán felsorolásban, amiről a fiatalok azt gondolják, hogy tabu. Amikor erre konkrétan rákérdeztünk, voltak, akik meg is erősítették azt a hipotézist miszerint a fogyatékoság nem tabu: „*Ha a miniszterelnök fia mondjuk Dawn-kóros, az nem durranna nagyot, nem botrányként hangzana, sajnálatot vagy szánalmat váltana ki.*”

A fogyatékoság témája önmagában tehát nem tartozik a legerőteljesebb tabu-témák közé, ez azonban még nem jelenti azt, hogy a téma tárgyalásával, a róla való beszélgetéssel kapcsolatban a fiatalok ne jönnének zavarba, ne kezdenének el feszengeni. Semmiféleképpen nem állíthatjuk tehát, hogy semleges érzelmeik lennének. Mint a továbbiakban látható lesz kerülnek, kerülnek a témát. Ennek oka részint a bizonytalanság, a kevés tudás, amivel rendelkeznek, részint a vagy tudatos, vagy tudattalan erőteljes félelem érzete, amit az egyik résztvevő így fogalmazott meg: „*Azért tabu mégiscsak számomra a fogyatékoság, mert én nem szeretnék az lenni.*”

Spontán asszociációk a fogyatékoságról

A spontán asszociáció a fókuszcsoporthoz tartozó olyan eljárás, amely egyrészt szolgálja a téma bemelegítését, másrészt a témával kapcsolatos dimenziók feltárásában is jó eszköznek bizonyulhat. Ezen kívül a spontaneitás miatt a tudat felszínén lévő, legkönnyebben elérhető tudattartalmakat jeleníti meg. A „*Mi jut először eszedbe a fogyatékosokról?*” kérdésre adott válaszok már nagyvonalakban kirajzolják a mélyelemzés főbb irányvonalait. A fenti kérdésre az alábbi spontán válaszok születtek:

- testi szellemi hátrányos helyzetben van
- problémák
- visszamaradottság
- baleset
- elsősorban mozgáskorlátozottak, ismerősök
- értelmi fogyatékos ismerős
- tolokocsiban ülő kisfiú

A spontán asszociációk mögötti eggyel mélyebb megnyilvánulási réteg vizsgálata során igen szembetűnő volt, hogy rögtön viselkedésminták törtek a felszínre. Ezt annak tulajdoníthatjuk, hogy a társadalom mindennapjaiban a fogyatékosok, a fogyatékoság valami olyasféle fogalom, ahol nem is a fogalom maga a lényeg, hanem a fogalomhoz, azaz a fogyatékosághoz való viszonyulás.

A hozzáállási- viselkedési mintákat könnyen el lehet helyezni egy viszonyulási tengelyen. Ennek a tengelynek a két végpontja antagonisztikus viselkedési mintákat jelöl. Az egyik a negatív viselkedési mintákat jelenti, ebben az esetben olyan vélemények kristályosodnak ki, mint a lenézés, averzió.

„lenézik őket, mert ha már nyomorék nem lehet rendes ember...”

„sokan elfordulnak az ilyen emberektől”

„sajnálát, szerencsétlen, nehéz a sorsuk, lenézik őket, hétköznapi emberek lenézik őket a külső alapján, mert már nem lehet vele semmit csinálni”

„nem csak nem segíti, hanem akadályozzák is, nem tudnak úgy vele kommunikálni, gonosz módon, lenézik őket, hátráltatják, és kiröhögik”

A másik végponton vannak a pozitív viselkedési minták: a szánalom, a segíteni akarás.

„Sajnálatot vagy szánalma ébresztenek”

„...van egy osztálytársam, aki cigány és emiatt is sokan elítélik de nem emiatt mondom, hanem van neki egy betegsége amitől egyre rosszabb állapotba kerül és külsőleg is látszik rajta és zavarai vannak a tanulásban is, tehát az írását már nem lehet kiolvasni, furcsán megy, furcsa dolgokat csinál és a fél osztályom az elfogadja meg próbál neki segíteni, a másik fele meg nem.”

Találkoztunk ugyanakkor kevert viselkedési mintákkal is, ez a két szélső pólusnak egy vegyülete.

„testi fogyatékosok, alig bír menni, mindenki sajnálja, de nem segít neki senki”

Ezekről az attitűdökről függetlenül találkozunk még egy markáns érzélemmel, melynek lényege az önféltés, az hogy az adott fiatal tart attól, hogy ő is fogyatékos lesz.

„...félelem, hogy én is kerülhetek ilyen helyzetbe”

„nyomorék képe ugrott be rögtön, félek attól, hogy én is kerülhetek ilyen helyzetbe, de van olyan, aki maga is tüskéssé válik, azt sem tudja az ember, hogy mivel tehet neki jót, nagyon elszántak”

Fogyatékosokkal való találkozás lehetősége

Megkértük a fiatalokat, hogy sorolják fel azokat a közösségi tereket, ahol a mindennapi életükben nap mint nap járnak, illetve bármikor megfordultak már. A felsorolást követően arra kértük őket, mondják meg, hogy ezeken a helyeken találkoztak-e fogyatékosokkal. Válaszaikból kiderült, hogy az iskolát, az utcát, a lakást és a tömegközlekedést kivéve máshol nem találkoztak fogyatékosokkal. Nem találkoznak velük szórakozóhelyeken, sportpályákon és olyan helyeken, amik általában a hétköznapi élet, illetve a szabadidő eltöltésének általános helyei. Ebből következik egy speciális interpretálási lehetőség, hogy a fogyatékosok ebből a szempontból nem olyanok, mint ők, azaz, már emiatt is külcsoportnak számítanak a többségi társadalomhoz képest.

A fogyatékosok számának észlelése

A Magyarországon élő fogyatékosok száma az 1990. évi népszámlálási adatok szerint 368.000 fő volt, azaz a teljes lakosság 4%-a, ebből a populációból 29.345 fő a 14-25 év közötti életkorú fogyatékos fiatalok száma. A legnagyobb arányt a testi fogyatékosok és mozgássérültek jelentik (40%), majd őket az értelmi fogyatékosok és a siketek, a

nagyothallók, a beszédhibások csoportjai követik. Megkérdeztük a fiatalokat, hogy szerintük mennyien is vannak a mozgássérültek.

„...100 ezres nagyságrend...”

„...az ország 5 %-a...”

„...2-3 % maximum 5 %...”

Mint látható a fiatalok becslése ebben a témakörben elég jó eredményt hozott, többé-kevésbé pontosan látják az arányokat. Kis kitérőként itt jegyezzük meg, hogy az előítéletek által leginkább érintett csoportok esetében, például a hazai cigánysággal kapcsolatban, rendkívül gyakran fordul elő, hogy nagymértékben felülbecslik számarányukat az emberek. A fent vázolt helyes aránybecslésből talán azt a közvetett következtetést, vagy legalábbis hipotézist vonhatjuk le, hogy a fogyatékosokat nem olyan irányú és mértékű előítéletek sújtják, mint a cigány népességet.

Ha a fiatalokra vonatkozó populációt vesszük alapul, és a 14-18 éves korosztályra próbáljuk csak vonatkoztatni a számukat, akkor feltételezéseink szerint minden második középiskolai osztályba kellene hogy járjon egy fogyatékos, aki nem tartozik az értelmi fogyatékosok körébe. Ezzel szemben a fiatalok jóval kisebb aránya találkozik osztálytársként velük.

„...Magyarországon nem sok fogyatékos embert látni, Lengyelországban többet látni, nem annyira szégyenlősek, mert kimennek az utcára, jobban bánnak velük...”

Ennek oka a diszkrimináció, szegregáció, amellyel a fiatalok egy része is egyetért. Jobbnak tartják ha elkülönítik őket, hisz, mint mondják, így nem sérülnek néhányak rosszindulatától. Az elkülönítés elvének elfogadása, mégha látszólag nem rossz érzésekből is fakad, mindenképpen hozzájárul az adott csoport, jelen esetben a fogyatékosok, dehumanizálásához.

„Ők jobban járnak azzal, ha olyan intézményben vannak, amilyen nekik való, a társadalom egy része még mindig nem fogadja el, menjen olyan helyre, ahol olyanok vannak, mint ő”

„mindig vannak olyanok és mindig is lesznek, akik elítélik őket, szerintem is jobban éreznék magukat egy olyan helyen, ahol nem bántják őket...”

Mindenképpen érdemes jelezni, hogy a csoportokban mindig elhangzottak ezzel ellentétes vélemények is, tehát nem alakult ki egyértelmű konszenzus az elkülönítés hasznosságáról; ugyanakkor leginkább azok tiltakoztak a szegregáció ellen, akikről a beszélgetések folyamán

kiderült, hogy már kerültek kapcsolatba fogyatékosokkal, pl. részt vettek autista gyerekekkel való táborozáson, stb.

2. A fogyatékoság fogalma, a különböző típusok észlelése, felosztása

Mi a fogyatékoság?

A beszélgetések során egyértelműen bebizonyosodott, hogy a „fogyatékoság” szónak a kamaszok számára pejoratív értelme van. Ezt jól illusztrálja az egyik résztvevő megnyilatkozása: „...*a fogyatékoság szótól eleve irtózik az ember*”

A beszélgetések során többször elhangzott, hogy a fogyatékoság mindenképpen valamiféle hátrány, ami a hétköznapi életben akadályt jelent. Ugyanakkor a kamaszok megegyeznek abban is, hogy a fogyatékos embereknek nemcsak azzal kell megküzdniük, hogy például valamilyen organikus hátránnyal rendelkeznek. A kamaszok szerint a fogyatékoság szó jelentésétől elválaszthatatlanok bizonyos külső elemek, leginkább a külső társadalom belevetített gondolatai:

„...*a fogyatékoság az az, ha elfordulnak tőlük az emberek, vagy nem mernek hozzájuk szólni, vagy nem normálisan...*”.

Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a fogyatékoság társadalmilag konstruált fogalma igen erőteljesen meghatározza a kamaszok gondolkodását, hiszen, ha már azt a szót hallják, hogy „fogyatékos”, akkor azt nem csupán az adott egyén „problémájaként”, egyedi esetek sokaságaként látják, hanem egyben a társadalom tagjai számára megnyilatkozó, kellemetlen jelenséggént is. Ezt erősíti az alábbi elhangzott mondat is, amelyben a résztvevő a következőképpen definiálta a fogyatékoságot: „*vannak ön- és közveszélyes emberek, ami egy súlyos fogyatékoság*”.

Fogyatékosági dimenziók

A fogyatékosok hagyományos felosztása „testi” és „szellemi” fogyatékosra meghatározza a kamaszok gondolkodását is a kérdéssel kapcsolatban. Ugyanakkor ez nem egyszerűen azt jelenti, hogy evidens módon ebben a két kategóriában gondolkodnak. Sokaknak spontán módon a „fogyatékoság” szóról *vagy* testi, *vagy* értelmi problémák jutnak eszükbe, de nem mindkét típus egyszerre:

„... ami nem normális a testiünkön az mind fogyatékoság, mert az hátráltat...”

„mozgássérült, de először a szellemi fogyatékos jut eszembe, mert általában ezzel kapcsolatban hallottam”

„...ha valaki meglát egy olyat, hogy nincs keze és lába egyből rámutat, hogy úristen hogy néz ki és egyből rámondhatja azt, hogy hú fogyatékos...”

Igen fontos kategorizálási szempontnak tűnik a segítség témaköre. Felmerült, hogy alapvetően kétféle kategória létezik: egyrészt, úgy gondolják, hogy vannak azok a fogyatékosok, akik valamilyen segédeszköz használatával „teljes értékű emberként” tudnak élni, azaz, meg tudják csinálni ugyanazokat a dolgokat, mint az ép emberek; másrészt vannak azok, akik csak „segíthetők”, akikkel törődni kell, de nem tudják önmagukat ellátni. A fogyatékosoknak ezt a csoportját a fiatalok jóval távolabb látják maguktól. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy elhangzott ilyen vélemény is: *„...az a fogyatékos, aki csak segítséggel tud élni, a többi betegség”*. Több más, betegségekre vonatkozó állítással kiegészítve ennek az elképzelésnek a megjelenése arra utal, hogy a „fogyatékoság”-ról alkotott elképzelések nem letisztultak, és sok fiatal fejében a „betegség” fogalmához közel helyezkednek el.

Ugyancsak általános felosztásnak tűnik, hogy a kamaszok megkülönböztetik a vele született és a szerzett fogyatékoságokat egymástól, sőt, van akinek a fogyatékoságról először csak szerzett fogyatékoság jut eszébe:

„...amikor már nem tudja úgy élni az életét, mint előtte, lényeges változásokat kell csinálni...”

Nagyon fontos, hogy a látás-, és hallássérültek szinte soha nem merültek fel a fogyatékoságokról folytatott beszélgetések első szakaszában. A spontán asszociációk során ezek az érzékszervi károsodások nem jelentek meg egyértelműen a kamaszok előtt, mint „fogyatékoságok”. Ugyancsak érdemes megjegyezni, hogy a fiatalok szerint leginkább éppen az érzékszervi károsodást elszenvedők képesek a legteljesebb mértékben ellátni önmagukat:

„...szerintem a vakok tudnak egyedül élni...”

Fogyatékoság-típusok

A beszélgetések során kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen fogyatékoságok jutnak a fiatalok eszébe.

Fogyatékoság fajták, amelyeket említettek a résztvevők:

szellemi

- Dawn-kór
- autista

testi

- hiányos csonka testrész
- vak
- süket
- néma
- járókeret
- tolószék
- végtaghiány
- baleset-betegség
- csontritkulás
- süketnémaság
- vakság
- csípőficam
- púpos

Milyenek a fogyatékosok?

A beszélgetések során nem volt külön olyan kérdéscsoport, amely a fogyatékosok leírására kérte volna a résztvevőket. Mindazonáltal fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy milyen tulajdonságok kerültek elő spontán módon, mint amelyek jellemzőek a fogyatékosokra.

A tulajdonságok, amelyeket a résztvevők jellemzőnek tartottak a fogyatékosokra:

„sebzettek”

„az az előítéletük, hogy előítélet van velük szemben”

„nem élnek békében magukkal”

„magukba zárkoznak”

„bizonyos dolgokban kitűnő”

„visszahúzódo, tartózkodó, bátortalan”
„sok fogyatékos ismerek és talán ők a legkedvesebbek is”
„kerülik a tekintetet”
„a fogyatékosok irigykednek a többségre”
„együtt érző”
„kedves”
„türelmes”
„jobban elfogadnak valamilyen (rossz) helyzetet”
„sokkal visszahúzódobbak”
„nagyon tudnak szeretni, és a nagyon tudnak hálásak lenni”

3. Súlyos, nem súlyos fogyatékoságok

Nyilvánvaló, hogy a fogyatékoság, a fogyatékosok, mint összefoglaló fogalom nagyon tág jelentéstartományt fog át. Különösen igaz ez akkor, ha a „nem szakemberek”, azaz jelen kutatásunk esetében a tizenéves korosztály vélekedéseit vizsgáljuk.

Az előző részben a fogyatékoság meghatározásait, típusait tekintettük át. E kérdéskörhöz némiképpen kapcsolódva nézzük most meg azt, hogy az egyes fogyatékoságok súlyosságával, illetve kevésbé súlyosságával kapcsolatban milyen vélekedések hangzottak el.

Mint arról már a korábbiakban is volt szó, és a kiemelt idézetek is bizonyítják, a beszélgetések során két markáns vélemény hangzott el.

Az egyik az értelmi és testi fogyatékosok közötti megkülönböztetés. Ennek értelmében az értelmi fogyatékoság sokkal súlyosabb megítélés alá esik, mint a különböző testi fogyatékoságok, amelyek között jónéhány olyat is találunk, amelyet lényegében „csak” apró testi hibának tartottak a fókuszcsoportok résztvevői.

„Ha valakinek a mozgása sérült, akkor az jobban tud élni, mint az, akinek a értelmével van valami probléma.”

„Családban ha egy idő után rossz a látása vagy a hallása valakinek, akkor azt sokkal jobban el tudják fogadni. Az illetőnek sem a kinézete, sem pedig belsője nem különbözik a többiektől. Szóval az ilyenektől sokkal kevésbé viszolyognak.”

„Nekem az egyik dédapám süket volt, de igazából ez nem volt egy olyan nagy dolog.”

„A kevésbé súlyos fogyatékosok közé számít mondjuk a csipőficam...”

Ezek a vélemények szoros kapcsolatban vannak azzal az általános jelenséggel, hogy a megfigyelt korosztály tagjai (és valószínűleg a társadalom más csoportjai is) sokszor félelemmel közelítenek az értelmi fogyatékosokhoz.

A másik, már szintén említett jellegzetes vélekedés volt a fogyatékosok súlyosságával kapcsolatosan az, hogy az illető születésétől fogva él-e együtt ezzel, vagy pedig valamilyen baleset, illetve betegség során alakult ki.

„Ha valaki a születésétől fogva fogyatékos, akkor azt könnyebb feldolgozni. De persze ez nagyon függ attól a környezettől is, amiben az illető él...”

„A szellemi fogyatékoság jobban gátol. Mindenben.”

„Szellemi fogyatékoságnál az, hogy valaki mennyire fogyatékos, a betegség stádiumától függ, és nem pedig a környezetének az elfogadásától. Ezt az orvos tudja megállapítani.”

„Ha valaki szellemi fogyatékosággal születik, akkor szerintem lehet, hogy számára nem létezik a természetes világ. Nem tudja, hogy az milyen, úgyhogy az állapotát sem érzi olyan súlyosnak.”

„...a szellemi fogyatékosnak az a világ jó, amiben él...”

Látható tehát, hogy a fogyatékosok megítélésénél az értelmi egyértelműen súlyosabbnak számít, azonban a fiatalokban az az erőteljes kép él, hogy a fogyatékos személy számára ennek „jótékony hatása” is van, mivel többnyire nincsen tisztában a saját állapotával. Ez talán nem független attól a Magyarországon általános jelenségtől, hogy a testi és értelmi fogyatékosok a különböző nyilvános helyeken sokszor úgy jelennek meg (kísérőikkel), hogy öltözetük elhanyagoltsága, „konceptiótlansága” végeredményben a negatív előítéletek erősödéséhez járul hozzá: a rossz, sokszor nevetséges öltözet keltheti azt a benyomást az emberekben, hogy teljesen tudat nélküli lényekkel kerülnek szembe.

4. Saját élmények: találkozások fogyatékosokkal

A fogyatékosokkal kapcsolatos attitűdökben hatalmas szerepe van annak, hogy a kamaszoknak milyen mértékben vannak saját élményeik a különböző fogyatékoságokkal, fogyatékosokkal kapcsolatban. Nem nehéz belátni, hogy azok számára, akiknek közvetlen környezetében nem él fogyatékos, a felületes találkozások többnyire az előítéletek szaporodását eredményezik. Mivel a társadalomban a fogyatékoság leginkább mint tabutéma jelenik meg, a személyes élményekkel nem (vagy csak kis mértékben) rendelkezők számára lényegében nincsen lehetőség azoknak az ismereteknek a bővítésére, ami végső soron az előítéletek csökkenéséhez vezethetne. A véletlen találkozások lehetősége nagyon ritka, és a kamaszok ezen alkalmakkor legalábbis meglepődnek:

„a strandon jött egy anyuka egy szellemi fogyatékos fiúval, nem beszélt, a lába, a keze furcsa volt, tök zavarban voltam, nem tudtam, hogy most mit kell csinálni, aztán végül az anyukája vitte el onnan”

Ugyanakkor sokszor a csoportok résztvevői számára is meglepő módon derült ki, hogy többüknek van a közeli környezetében olyan ember, akit valami miatt fogyatékosnak tart.

„Nekem volt egy tolókoksis osztálytársam, meg nagyapám is mozgássérült volt, meg a nagybácsim is, szóval ők így testileg...”

„Egy motorbalesetben veszítette el a lábát a nagypapa, én így ismertem meg, szóval ez a mankós állapot nekem természetes volt, meg értelmiségi is volt, tanár.”

„Nálunk a mélyebb a családban az van, hogy a nagybácsi szellemi fogyatékos, Dawn-os lett, neki kis mértékű sérülése van. Ez szerencse a szerencsétlenségben. Amikor nagyobb lettem, csak akkor fogtam fel, de nem volt soha probléma, sőt rájöttem, hogy ez másnak sem okozott nehézséget.”

„Nekem a nagymamámnak megpattant egy ér a nyakában, amitől lebénult és attól kezdve feküdt egész életében..”

„Például az anyukámnak a nyelve le van bénulva, és ez kellemetlen a környezet számára is, meg neki is.”

„A nagypapámnak 3 éve levették a lábát és ő most azt éli meg hogy ő most nem ember.”

„Az egyik osztálytársam 6 éves koráig ép volt, de neki olyan izomsorvadásos betegsége van, ami olyan stádiumban van, hogy csak a lábát érinti. Meg van két

rokonom, akik egyrészt az öregség, meg valami betegség miatt nehezen járnak, így tologatják őket. A nagyapa már meghalt, ő otthon tanított, meg a nagybácsi is ilyen volt, és ő is otthon volt.”

Általános tendencia, hogy ezek a személyes élmények jelentős mértékben befolyásolhatják az illető gondolkodásmódját – az esetek egy részében éppen, hogy megismerik a fogyatékoságot, és azt, hogy hogyan is kell ezzel bánni, más részében viszont a nagyon közeli élmény miatt kialakul bennük egy viszolygás, menekülés.

„Nagymamám szenvedése miatt előjönnek a régi emlékek és inkább menekülök, viszolygok kicsit a tolókoksis lány évfolyamtársamtól.”

„Amikor először láttam, megijedtem, ez új szituáció volt, bele kellett rázódni, ki kellett ismerni, hogy hogyan lehet ezzel együttélni.”

„Volt olyan, hogy látszott rajta ez a hiba, ezért kicsit ki volt közösítve, a többi fiú nem foglalkozott ezzel a fiúval.”

Ugyanakkor mégis úgy tűnik, hogy a többségnek nem jut eszébe, hogy az, hogy nekik vannak „saját élményeik” a fogyatékosokkal kapcsolatban, azt is jelentheti, hogy másoknak is vannak ilyen élményeik, és mások is küzdenek hasonló gondokkal. Hipotézisünk szerint a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban létezik egyfajta „hallgatási spirál”, azaz éppen a létező előítéletek, a kérdés tabu jellege miatt a fiatalok azt gondolják, hogy bár az ő rokonságukban van valamilyen fogyatékkal élő ember, a többségében azonban nincs. Emiatt azt gondolják, hogy csak ők vannak ilyen helyzetben, és számukra továbbra is valamiképpen tabu téma marad a fogyatékoságról, és leginkább a társadalom és a fogyatékos emberek kapcsolatáról való gondolkodás.

5. Elképzelt szituációk (randi, házasság, iskola, média)

A beszélgetések egyik fontos pontja volt, hogy a fiataloktól megkérdeztük, hogy bizonyos helyzetekben hogyan viselkednének, ha ezekben kapcsolatba kerülnének fogyatékos emberekkel

Chat-en szerveződő randevú

A kamaszokat arról kérdeztük, hogy mit tennének, ha chat-elnének valakivel hosszasan, és az első randevún derülne ki, hogy az illető valamilyen fogyatékossgal él. A chat két dolgot szimbolizál: egyrészt egy felületes kapcsolatot, amelynek résztvevői úgynevezett „gyenge kötést” alkotnak egymással (szemben az „erős kötésűnek” nevezett rokoni, vagy szoros baráti kapcsolatokkal). A gyenge kötések önmagukban az adott ember számára érzelmileg kevésbé fontosak, társadalmi kapcsolatait, és társadalmi látókörét azonban alapvetően meghatározza, hogy mennyi, és milyen sokféle típusú gyenge kötéssel rendelkezik. A chat során ugyanakkor egy esetleges fogyatékossg rejtve maradhat, mintegy meglepetésszerűen kényszerítheti a nem fogyatékoszt a fogyatékossg felismerésére.

Utólag bebizonyosodott, hogy ez a tematizálás nagyon életszerű, hiszen több esetben kiderült, hogy nem pusztán elképzelt szituációról van szó, mert akad olyan, akivel megtörtént ilyen eset, és saját bevallása szerint, bár először meglepődött, hogy az illetőnek „nem normális a keze”, de már megszokta és nem zavarja.

A legtöbben úgy vélték, hogy először ők is biztosan meglepődnének, de megpróbálnák túltenni magukat rajta. Ugyanakkor elhangzott ilyen vélemény is:

„kényelmetlen helyzetbe kerülhet az ember, ha egy fogyatékos emberrel nyilvánosan kell mutatkoznia - úgy fair, ha közli az emberrel előre”

Ezzel kapcsolatban az egyik beszélgetés során éles vita alakult ki, és körülbelül fele-fele arányban oszlott meg a fenti véleményt helyeslők és az ezt ellenzők csoportja.

A beszélgetések ezen részei során is nyilvánvalóvá vált, hogy a kamaszok éles különbséget tesznek a szellemi és a testi hátrányokkal küszködők között. Amikor azt kérdeztük, hogy általában próbáljanak meg ilyen helyzeteket elképzelni, akkor soha nem említettek maguktól értelmi fogyatékosokat, azaz, a velük való kapcsolatot nemcsak, hogy visszautasítják, de nem is igazán tudnak ilyesmit elképzelni. A testi sérültekkel kapcsolatban jóval elfogadóbbnak tűnnek, az érzékszervi károsultakkal kapcsolatban általában úgy vélekednek, hogy teljesen el tudnák fogadni, ha már (virtuálisan) jóban lettek velük korábban.

Párkapcsolat

A kamaszok, ellentétben azzal, ahogyan a lazább, chat-en szerveződő ismeretségekről nyilatkoztak, már jóval kevésbé tűnnek elfogadóbbnak egy esetleges hosszú párkapcsolatban egy fogyatékossgal szemben. Szerintük már a létező párkapcsolatok is joggal felborulnak, ha az egyik fél fogyatékos lesz:

„párkapcsolatban gyakori hogy egy baleset után otthagyják az embert, mert abszolút beszűkülnek a korlátok”

„egészségesen maradt féltől többet fog követelni a kapcsolat, nem kötelessége valakit ennyire gondozni, ha mondjuk nem házastársak”

„nehezebb átváltani ápolónőbe”

Ugyanakkor az a legtöbbszörben fel sem merül, hogy egy eleve fogyatékos emberrel kerülhetnének kapcsolatba. Ennek egyik nyilvánvaló oka a már említett tény, hogy az ismerkedés terepein (mozi, diszkó, kocsma, stb) nem is találkoznak fogyatékosokkal; de a kívülvilág reakciójától is félnek egy ilyen esetben:

„nem akarom egész életemben azt hallgatni: hogy választhattál egy nyomorékot?”

Fogyatékos gyerek születne a családban

Nehéz szembesülni azzal, hogy a saját közvetlen környezetben egyszer csak megjelenik egy fogyatékos ember. Ezt támasztja alá, hogy több csoportban is döbrent csönd fogadta az erre vonatkozó kérdésünket.

Egyrészt, jellemző, hogy a fiatalok nem tartják a szülők kötelességének azt, hogy elfogadják gyermekük fogyatékoságát:

„...ha előre lehet tudni hogy fogyatékos én nem szeretném, mert neki sem lenne jó, amit kapna az életben...”

„az orvos hibázott, mert hagyta megszületni, nem vette észre”

„abortusz megoldás”

„ha a szülők feladják, intézetbe adják, de egy kicsit meg is értem”

„de igazán az intézetnek is van haszna, a szülőknek nincs annyi energiája, hogy megtartsa, akkor azt ki kell váltani”

A legélesebben itt vált ketté az értelmi fogyatékosokat sújtó elutasítás, amit jól illusztrál az egyik résztvevő véleménye:

„ha testi fogyatékos, akkor: segíteni neki bárhogy ahogy erőmből telik; ha viszont szellemi: közömbös lennék, ha gyermekem lenne nem vállalnám...az én vérem, de egy szellemi fogyatékos gyerekre nem lehet az ember teljesen büszke, intézményt keresnék”

Mindenféleképpen emberfeletti erőfeszítésnek tartják egy fogyatékos gyerek nevelését:

„fogyatékos gyereket tudta hogy megszületik, és megszülte, akkor bátor”

„sajnáltnám, mert a fogyatékos gyerek nem élhet teljes életet”

„a szülőnek is rossz, én sajnálnám”

A teljes elutasítást csak azok nem érzik a magukénak, akik segíteni szeretnének:

„Én elfogadnám, mert ha már csak ennek az egy embernek segítenék, az is valami, már volt értelme az életemnek.”

Fogyatékos iskolatárs

A fogyatékos iskolatársra vonatkozó kérdések szintén részben elképzelt, részben valós szituációkról nyitottak beszélgetést. A téma minden esetben leginkább vitát eredményezett arról, hogy szabad-e, kell-e fogyatékos gyerekeket nem fogyatékosokkal egy iskolába járatni, azaz, az integrált iskolai nevelésről.

„nekem az osztálytársam szellemi fogyatékos, vannak akik nem fogadják el és hátráltatják, mert úgy vannak vele menjen olyan iskolába ahol olyanok vannak mint ő, mi meg azt mondjuk ne beszéljen akkor vele, de ne hátráltassa”

„a társadalom nagy rész nem fogadja el valamilyen szinten kiközösítik egy olyan környezetbe ahol olyanok között van mint ő”

„szerintem fontos lenne, hogy találkozzon normális emberekkel is és esetleg ennek hatására meg tudjon gyógyulni”

„mindig vannak olyanok és mindig is lesznek akik elítélik őket, szerintem is jobban éreznék magukat egy olyan helyen ahol nem bántják őket”

Médiahatás

Közhely, hogy a kamaszok szocializációjában a média nagyon fontos szerepet tölt be. Ez a hatás a beszélgetések során egyértelműen érvényesült: a témáról való beszélgetés során spontán említették meg élményeiket. Úgy tűnik, hogy az Esőember című film hatása továbbra is igen jelentős, a kamaszok továbbra is ebből szerzik ismereteiket az autistákról; ugyancsak erősen beléjük vésődött egy televízióban látott riportfilm egy végtagok nélküli nőről, és családjáról. Elismeréssel szóltak arról, hogy ez a nő kilátástalannak tűnő helyzetében „teljesértékű” életet tud élni, és egy ép emberrel él kapcsolatban, gyermekeik is vannak, stb.

„nagyon erős, őrá elmondhatjuk, hogy megállta a helyét és letett valamit az asztalra az tetszett, hogy hogyan találta ki azokat a dolgokat, amiket kéz nélkül megcsinált becsülendő az a férfi, aki kiállt egy ilyen ember mellett .”

A kérdésre azonban, hogy el tudnák-e képzelni ők maguk is, hogy ilyen súlyos testi fogyatékkal élnek együtt, már kevésbé elfogadó válaszok érkeztek.

„nem igazán, mert nagyon nagy felelősségérzet kell egy ilyen dologhoz”
„akinek csak a külső számít, az biztos, hogy nem tudná azt megcsinálni - viszont akinek az a fontos, hogy ki van mellette, az már képes lehetne erre”
„én sem tudnám elképzelni”
„nem tudom egy ilyen ember mellett elképzelni magam”
„én ezt az életet nem bírnám lelkileg, valamit tennék az életemmel, inkább feladnám”
„nem lehet másokat terhelni... a napi gondoskodás nagyon megterhelő”

6. Mennyire gondolják, hogy fogyatékkossá válhatnak?

A fókuszcsoportban részt vevők közül több fiatalnak volt elsődleges, direkt kapcsolata fogyatékkal. Egybehangzóan a fogyatékkosság mint elkerülni kívánt állapot jelent meg a beszélgetések folyamán. A fiatalok ismertetett álláspontjaiban felismerni lehetett a félelmet ettől a helyzettől, még abban az esetben is, hogy nem saját maga a fogyatékos.

„félek attól, hogy én is kerülhetek ilyen helyzetbe”

Sokak szerint bárki, aki egészségesnek született, válhat fogyatékosná, valamilyen betegség vagy baleset során, legtöbbször valamilyen baleset kapcsán említették ezt a lehetőséget.

„bármilyen egészséges ember is válhat fogyatékosná, pl. egy baleset során”

„mi is ülhetnénk ott, lehet, hogy elűt egy autó”

A fiatalok tehát el tudják képzelni, hogy ők maguk testi fogyatékosná váljanak, bár ettől a gondolattól rettegnek. Ugyanakkor a beszélgetéseknek ebben a szakaszában megerősítést nyert az a hipotézis, amely szerint az értelmi fogyatékoságot csak mint kizárólag vele született fogyatékoságot ismerik, hiszen, ha feltettük nekik a kérdést, hogy el tudják-e képzelni, hogy fogyatékosná váljanak, rendszerint konszenzus alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a kérdés nyilvánvalóan csak testi fogyatékosokra vonatkozhat, hiszen az, hogy ők, akik jelenleg nem értelmi fogyatékosok, azzá válhatnak, teljesen kizárt dolog.

7. Milyen fogyatékosággal tudnának együtt élni, milyennel nem?

A fogyatékoságokkal kapcsolatban alapvetően külön kezelik az értelmi és a testi fogyatékoságot. Az értelmi fogyatékos a társas kapcsolatokban nem kívánt jelenséggé jelenik meg, ugyanakkor már többen mondták, hogy inkább szellemi, mint testi fogyatékosok lennének. Ennek oka igazában nem az elfogadásban keresendő, hanem inkább abban, hogy nem tudnának a fiatalok semmilyen korlátozással, fogyatékosággal együtt élni, és, mint már említettük, megítélésük szerint az értelmi fogyatékos van legkevésbé tudatában annak, hogy ő fogyatékos.

A fiatalok szerint nem olyan nagy mértékű problémát és korlátozottságot jelent, ha valaki születésétől kezdve fogyatékos, mintha valamilyen balesetben vagy betegség okán válik fogyatékosná.

„aki egészségesből válik fogyatékosná, az tudja, hogy mi hiányzik neki, aki viszont ezzel születik, az megszokja ezt”

Van, aki úgy gondolja, hogy alapvetően semmilyen fogyatékosággal nem tudna együtt élni, amely korlátozza őt.

„Ami korlátoz a jelenben, véget érne minden zenési karrierem.”

Jóval többen gondolják úgy, hogy az értelmi fogyatékoság elviselhetőbb, mint a bármilyen testi fogyatékoság, egyszerűen azért, mert nincsenek tudatában a fogyatékoságnak.

„lehet hogy a szellemit nem tudnám érzékelni, így korlátozó ehhez képest a végtaghiány”

Többen csak egyszerűen bementék a fogyatékoság nevét, amit a legjobban elviselnének:

„Dawn-kór”

„autizmus”

Az autizmussal kapcsolatban többször felmerült egy – majdnem romantikus – kép illetve elképzelés a betegségről. Ennek egyértelműen „okozója” az Esőember című film, amit szinte mindenki látott és emlékezett rá a fiatalok közül.

„autizmus nem olyan rossz, ha választanom kéne azt választanám, abban a világban élni amit magunknak felépítünk”

„ezt nem vállalnám be, csak egy olyan Esőember- szerűt”

Az értelmi és a testi fogyatékosok közötti választásban a különbséget a saját helyzet értékelésének lehetőségében illetve az önellátásban érzékelik.

„Szellemi fogyatékosok nem teljes értékű emberek, mert nem tudják önmagukat ellátni, mert nem látják át a helyzetet”

A testi fogyatékoságok közül legtöbben valamilyen mértékű vagy súlyosságú végtaghiányt említettek a fiatalok közül.

„Mi az amivel még együtt lehet élni? Félkarúság”(...) ujjak hiánya”

„szüléskor sokkot kapott a gyerek és nem tud beszélni, nem tudja kimondani a dolgokat, de mindent ért... ez is elképzelhető..”

Az egyik legkevésbé rossznak a süketséget tartották a fiatalok.

„én is a süketséget tudnám még elviselni... vannak szomszédaink, akik így is elég jól tudnak élni... amit viszont nem tudnék elviselni, az a tolószék... én sem tudnám feldolgozni, és igazából a környezet sem segítene...”

Szinte mindenki úgy gondolta, hogy a vak ember veszít legtöbbet az egészségeshez képest a fogyatékoságával.

„legesetlenebb a vak ember”

„ha nem tudod elképzelni mi a zöld az rosszabb”

„a vak a legrosszabb, mert semmit nem lát a világból”

Mindez igen érdekes megvilágításba helyezi a korábban leírtakat, hiszen láthattuk, hogy „amúgy” a vak embereket tartják a nem fogyatékosoktól legkevésbé különbözőeknek, őket tudják a leginkább elfogadni. Sok más momentum mellett ez a tény is azt támasztja alá, hogy nem azokkal a fogyatékosokkal szemben a legkevésbé toleránsok a kamaszok, amelyeket a legsúlyosabbaknak tartanak.¹

8. Érzések a fogyatékosokkal kapcsolatban

A továbbiakban arról lesz szó, hogy milyen érzelmekkel viseltetnek a kamaszok a fogyatékosok iránt. A témához kapcsolódik, hogy megkértük a beszélgetések résztvevőit, hogy fejezzenek be két, megkezdett mondatot a fogyatékosokkal kapcsolatban, amelyek jól dokumentálják a kamaszok gondolatainak egy halmazát. Ennek eredményeit a 3. Függelékben mutatjuk be.

A beszélgetések során elsősorban a kamaszok saját attitűdjeire voltunk kíváncsiak, ugyanakkor részletesen beszélgettünk arról, hogy hogyan látják, hogyan viselkednek korosztályuk tagjai a fogyatékosokkal kapcsolatban. Ennek a témafelvetésnek kettős célja volt: egyrészt, valóban fontosnak tartottuk, hogy kiderüljenek a fiatalok benyomásai erről a kérdésről; ugyanakkor az ilyen típusú kérdésfelvetésben implicit módon mindig benne rejlik

---

¹ Az erre vonatkozó modellt lásd a Függelék 2. ábrájában.

magának a válaszolónak a véleménye, hozzáállása is, főleg, ha ilyen, viszonylag érzékeny témáról van szó.

Idegenkedés, félelem

A kamaszok attitűdjeire jellemző az idegenkedés a fogyatékosokkal szemben. Igen jelentős távolságot éreznek saját világuk, és a fogyatékkal élő emberek világa között, a fogyatékosokat egyértelműen „külcsoporthként” észlelik magukhoz képest.

Ennek egyik meghatározó eleme, hogy félelem van bennük, főleg az értelmi fogyatékosokkal kapcsolatban.

„A szellemi fogyatékosokról olyan elképzelés van, hogy veszélyesek. Ha valaki szellemi fogyatékos, az látszik rajta. Lehet, hogy másképp beszél, és ettől megijedhetnek az emberek, pedig lehet, hogy ő csak kommunikálna. Mondjuk nem is nagyon hagyják őket egyedül.”

„Szellemi fogyatékosok a legeltérőbbek a többiektől, így sokkal inkább félelmet keltenek az emberekben, valami természetes borzadást.”

A félelmek egyik alapvető oka egyértelműen a másság, a különbözőség:

„Ha nem is vallják be sokan bizonyos viszolygás van az emberekben, ha nem is gondolják végig, mert eltér a normálistól”

A kamaszok azt is hangsúlyozták, hogy sokszor nem mernek szólni a fogyatékosokhoz. Mindezt nagyon fontosnak tartjuk kiemelni, mert azt mutatja, hogy az előítéletek, a közönyös, vagy bántó viselkedésmódok, amelyek a fogyatékosokkal szembeni cselekvésekben megnyilvánulhatnak, nem gyűlöletből, megvetésből, vagy más, aktív érzésekből, sokkal inkább szorongásból, félelemből fakadnak.

Kiszámíthatatlanság

Sokan említették, hogy azért nem lépnek szívesen kapcsolatba fogyatékosokkal, mert félnek a helyzet kiszámíthatatlanságától.

„Nem tudom, baj ahogy nevelik (az emberek) a gyerekeiket, például hozzájuk sem szólnak, hogy (a szellemi fogyatékos) nem ember”

„Szerintem ez azért van mert úgy nőnek fel (az emberek), hogy nincs ilyen a családjukban, aztán lát egy ilyet és elborzad, így nevelték, természetes”

Ezek az érzések mind a spontán találkozások és az ismeretek hiányára, azaz, végső soron arra vezethetők vissza, hogy a fogyatékosok szegregáltan élnek a társadalomban, a kamaszok nem ismerik őket. Mindennek következménye pedig az, hogy bevallottan rossz érzéseik támadnak, nem tudják, hogyan viszonyuljanak hozzájuk, ha véletlenül mégis találkoznak velük. Általános érzés, hogy nem tudják, hogyan viselkedjenek velük kapcsolatban.

Viszolygás

Ugyanakkor a testi fogyatékosokkal kapcsolatban sokan jelezték, hogy viszolygást éreznek, ha szembesülnek velük. A látható és kevésbé látható testi fogyatékoságok megítélése teljes mértékben helyzetfüggő. A kamaszokban nem keletkeznek rossz érzések, ha meglátnak egy tolókocsis embert, akinek vélhetően súlyosan sérült lábát eltakarja egy pokróc; ugyanakkor fizikailag nehezen bírják a csonka testrészek látványát, még akkor is, ha az efféle „fogyatékoságokat” korábban a jóval enyhébb kategóriákba sorolták, sőt, az a véleményük, hogy ők maguk is inkább ilyen típusú fogyatékoságot választanának.

„főleg ha erős testi torzulás van, néha én is elfordulok, nagyon bánt ez, főleg ha vizuálisan ijesztő”

A testi fogyatékoság látványának hatására jó példa az, amit az egyik résztvevő így fogalmazott meg:

„ szoktam adni pénzt a hajléktalanoknak, de mozgássérült hajléktalanhoz nehezebben megy oda az ember segíteni, pedig neki is kellhet a segítség”

Közöny, elutasítás

Valószínűleg mindezen érzéseknek együttesen köszönhető, hogy a fiatalok, ha csak lehet, kerülik a fogyatékosokkal való kapcsolatot, nem alakul ki empátia. Itt ismét csak élesen elkülönülnek az értelmi fogyatékosok a többiektől, őket szemmel láthatóan sokkal inkább sújtja a többségi társadalom elutasítása.

„én környezetemben elborzadva fordulnak gyakorta, nem próbálnak belegondolni a helyzetébe”

„a szellemi fogyatékos elkerüli -én is ezt teszem”

Az értelmi fogyatékosok körül „burok” van, ahogy az egyik résztvevő fogalmazott, és egyszerűen nem tudja, hogyan kell az ilyen helyzeteket kezelni. A kamaszok érzékelnek egyfajta általános társadalmi elutasítást:

„kialakult egy olyan társadalomszemlélet amibe ők nem férnek bele...”

Az elutasításnak ugyanakkor van másmilyen oka is: a kamaszok körében nem számít dicsőségnek, ha valaki segít egy fogyatékos embernek:

„sokan cikinek tartják, hogy odamenjenek egy tolószékeshez”.

Fiatalok és öregek

Mivel a kutatás célja az volt, hogy feltérképezzük a kamasz korosztály attitűdjait a fogyatékosokkal kapcsolatban, igen érdekesnek tűnik, ahogyan a résztvevők más attitűdöt tulajdonítottak a különböző korosztályoknak. Véleményük szerint saját korosztályukra jellemzőbb az elutasító magatartás a fogyatékosokkal kapcsolatban, míg az idősebb generációk megértőbbek. Ennek okát az idősebbek történelmi tapasztalatában látják.

„a fiatalabbak jobban lenézik, ők nem gondolkodnak arról, hogy ők is kerülhetnek ilyen helyzetbe, csak magukra gondolnak, másokat nem vesznek figyelembe”

„az öregeknek több tapasztalatuk van, többet átéltek, sokat tudnak róluk”

„az idősebbek átélték a világháborúkat, jugoszláv háborúkat, az élettapasztalatuk miatt”

Mint már az alábbiakból is kitűnik, a nem fogyatékos és a fogyatékos fiatalok világai között nagyon nagy távolság létezik, és a világok között nehézkes az átjárás. Kortárs kapcsolatok csak véletlenszerűen alakulnak ki. Éppen ezért nem meglepő, hogy sokan az egyetlen lehetséges kapcsolatnak egyértelműen azt gondolják, hogy, ha úgy adódik, segítséget nyújtanak egy rászorulóknak, egyenrangú kapcsolatban nem igazán tudják magukat elképzelni a fogyatékkal élőkkel.

„nem tudom mit tesz jól, ha megpróbálok segíteni, vagy ha nem mert, van hogy segíteni akar az ember ő meg azt mondja menj innen”

Összefoglalás

A fókuszcsoportos beszélgetések legfontosabb tapasztalatait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

1. Kiderült, hogy a fiatalok megkülönböztetnek különböző típusokat a fogyatékoságokon belül.
2. A megkülönböztetések között is a legalapvetőbb a hagyományos a testi- értelmi megkülönböztetés.

3. A kamaszok ugyancsak fontos különbséget tesznek a fogyatékosok között az alapján, hogy állandó emberi segítséget igényelnek-e a hétköznapi élethez, vagy sem.
4. Emellett a fogyatékosokhoz való viszonyulást alapvetően meghatározza, hogy mennyire vált ki rossz érzéseket a fiatalokból a fogyatékos ember *látványa*, mennyire tartják ijesztőnek azt, amit látnak.

Érdemes ismét hangsúlyozni, hogy az, hogy mennyire idegenkednek egy fogyatékoságtól, nem pusztán attól függ, hogy mennyire tartják súlyosnak ezt a fogyatékoságot, hanem jóval bonyolultabb összefüggésekről van szó. Ugyancsak érdekes, hogy az, hogy ők maguk milyen fogyatékosággal tudnának leginkább együtt élni, egy külön, az előbb említett dimenzióktól független viszonyulási réteget alkot.

5. A kamaszok bevallottan sokszor, sokféle rossz érzéssel közelítenek a fogyatékosok felé. Mindezen rossz érzések azonban nem gyűlöletből, vagy megvetésből táplálkozik, hanem leginkább valamiféle zavarból, félelemből, ambivalens érzésekből
6. Mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a kamaszok fogyatékos emberekhez való viszonyát meghatározza az ismerethiány, aminek tudatában is vannak.
7. Ugyanakkor nagyon tanulságosnak tűnik, hogy a fogyatékosokról való véleményformáláskor a kamaszok kiindulópontját általában a többségi társadalom véleményéhez való viszonyulás jellemzi.

Azaz, részben azért nem tartják teljes értékű embereknek a fogyatékosokat, mert ők mindig kirekesztettnek kell, hogy érezzék magukat, azért félnek kapcsolatba kerülni fogyatékosokkal, mert félnek attól, hogy ez „ciki” mások szemében; stb. Ki kell emelnünk azt is, hogy a fogyatékosokkal szemben megnyilvánuló kirekesztő viselkedés egyik alapvető motívumának a félelem, az idegenkedés érzése tűnik, ami szintén ismerethiányból, illetve a fogyatékoság társadalmi tabuként való kezeléséből következhet.

8. A kutatás megerősítette azt a korábbi hipotézist, amely szerint az értelmi fogyatékoságokkal kapcsolatban jóval nagyobb az intolerancia a kamaszok körében, mint a testi vagy érzékszervi fogyatékoságokkal kapcsolatban.

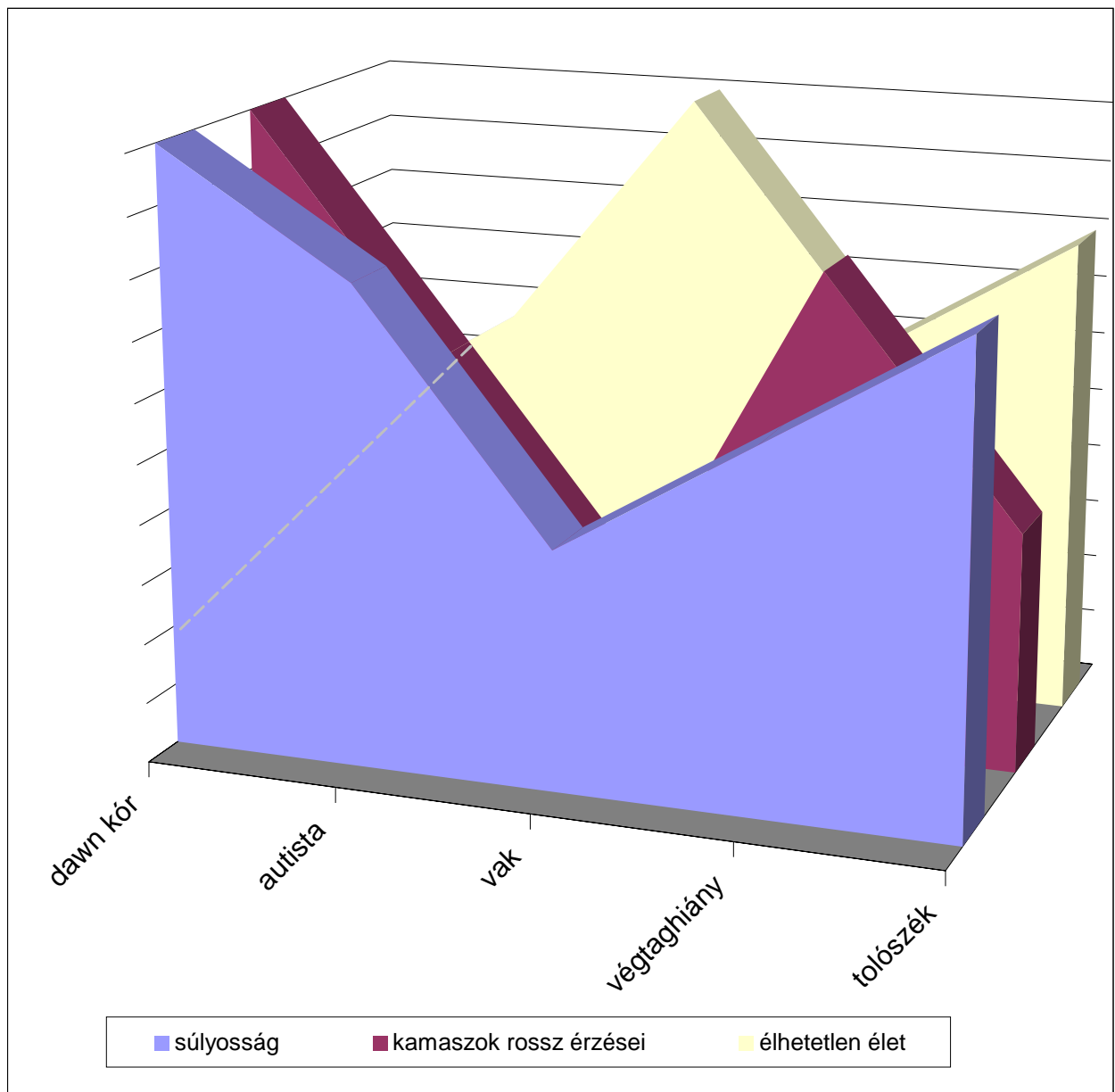
Függelék

1. A fogyatékoságok felosztása a kamaszok szerint – a legfontosabb dimenziók

Az alábbi táblázatban azt foglaltuk össze, hogy milyen dimenziók mentén osztják fel a kamaszok a fogyatékoságokat. Azt is jelöltük, hogy említettek-e példát az adott kategóriához.

	Szellemi		Testi	
	Eszközökkel önellátó	Emberi segítségre, felügyeletre szorul	Eszközökkel önellátó	Emberi segítségre, felügyeletre szorul
Szerzett		Betegségben szerzett agyi károsodás	Balesetben csonkult végtag	
Veleszületett		Dawn kór	Csípőficam	

2. A fogyatékoságok különböző rétegeinek modellje

A fenti ábra azt modellezi, hogy a fogyatékosokról való gondolkodás különböző dimenziói hogyan viszonyulnak egymáshoz. A legelső, kék réteg azt mutatja meg, hogy mennyire ítélnék súlyosnak egy adott fogyatékoságot a fiatalok; minél magasabbra emelkedik a réteg, annál súlyosabbnak érzékelt fogyatékoságról van szó. A második, bordó réteg azt mutatja meg, hogy az adott fogyatékosággal kapcsolatban mennyire vannak rossz érzéseik a fiataloknak (viszolygás, gyűlölet, félelem, stb.). Minél magasabb a réteg, annál erőteljesebben

tapasztaltunk rossz érzés megnyilvánulásokat a kamaszok részéről. Végezetül a leghátsó, sárga réteg azt illusztrálja, hogy mennyire tudnák a kamaszok elfogadni, hogy ők maguk az adott fogyatékossgal rendelkezzenek. Minél „magasabb” a réteg, annál rosszabbnak éreznék a saját helyzetüket az adott fogyatékossgal. Érdeemes megfigyelni, hogy míg például a vakság az egyik legkevésbé súlyosnak látott fogyatékossg, és ráadásul a vak emberekkel kapcsolatban a kamaszok viszonylag toleránsnak mutatkoztak, a saját helyzetüket egyértelműen vakként látták a legrosszabbnak. Mindez jól illusztrálja, hogy nem vonható egyértelmű párhuzam az egyes fogyatékosokhoz való viszonyulásuk, illetve aközött, hogy melyik fogyatékossgot látják a legnehezebben élhetőnek.

3. Lehetnek-e teljes értékű emberek a fogyatékosok?

A résztvevőket megkértük, hogy egy papíron fejezzék be a két alábbi, általunk megkezdett mondatot:

1. A fogyatékosok is lehetnek teljes értékű emberek, mert.....
2. A fogyatékosok nem lehetnek teljes értékű emberek, mert....

Az alábbiakban a legjellemzőbb válaszokat mutatjuk be, amelyek újfent jól illusztrálják például az értelmi és a testi fogyatékosok közötti különbségtételt.

A fogyatékosok is lehetnek teljes értékű emberek, mert...

- *...ha csak a testük szenvedett helyrehozhatatlan sérülést.*
- *...ők is ugyanúgy emberek, mint a normális emberek (értelmi fogyatékosokat kivéve).*
- *...ha a mozgásában korlátozott, és szellemileg ép, ugyanolyan embernek számít. Persze sokkal több korlátot kell átlépnie, amit a mai világ még nem biztosít mindenhol, de magát, az emberi lét alapvető igényeit, szolgáltatásait ugyanúgy élvezhetik. Ez igaz lehet (persze kifejezetten speciális esetekben) az értelmi fogyatékkal élőkre. Saját munkahely (foglalkoztatók), önálló közlekedés, önmagáról való gondoskodás.*
- *... ha el tudják fogadni magukat és együtt tudnak élni ezzel, és ha kisebb mértékű a fogyatékoságuk, önállóan is képesek dolgokat megcsinálni.*
- *...amit más megtehet az többnyire ők is*
- *...értékeik és érzelmeik ugyanúgy vannak.*

A fogyatékosok nem lehetnek teljes értékű emberek, mert ....

- *...ha olyan értelmi betegségük van, mely akadályozza őket a gondolkodásban.*
- *...mert a fogyatékoságukkal nem tudnak olyan normálisnak mondható életet élni, mint a többi ember. Tehát, mind a kapcsolattartás, mind a társas élet révén problémáik vannak, mi több így képtelenek a rendes beilleszkedésre.*
- *...a fogyatékosok nem lehetnek teljes értékű emberek, ha szellemileg súlyosan sérültek.*
- *... a szellemi fogyatékosággal élők tényleg nem tudnak teljes életet élni, ha akarnak se.....A testi fogyatékosokra ez nem vonatkozik.*
- *... nem tudnak teljes értékű emberré válni pl. a szellemi fogyatékos emberek. nem tudják felfogni környezetüket, s azokat a dolgokat amik történnek velük.*
- *... a társadalom gyakran ellenségesen viselkedik velük.*
- *... nem önállóak.*
- *... mi, ép emberek, nem adunk nekik esélyt, hogy azok lehessenek. Nem rajtuk múlik igazán.*
- *...az emberi társadalom nagy része kiközösíti, elutasítja őket.*
- *...az esetek túlnyomó többségében a fogyatékos (szellemi) emberek ápolókra (akár szakápolókra), szülőkre jó esetben, és segítőkre vannak szorulva. Ez már csírájában képes elfojtani a lehetőséget.*
- *...mindig megkülönböztetésben részesülnek.*